

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра історії української літератури та компаративістики

Дипломна робота
магістра

з теми **Ідейно-тематична своєрідність творчості С. Руданського**

Виконала: студентка Ukr1-M18 групи
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література)
Поворозник Ірина Олегівна

Керівник: Рарицький О.А., доктор
філологічних наук, професор кафедри
історії української літератури та
компаративістики

Рецензент: Шулик П.Л., кандидат
філологічних наук, доцент кафедри
германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільський – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНА ПОЕМА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА ТА ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРЧОСТІ С. РУДАНСЬКОГО ...3	
1.1. Стан дослідження історичної поеми в сучасному літературознавстві.....	8
1.2. Проблемні питання літературознавчої рецепції доробку С. Руданського.....	21
РОЗДІЛ 2. ДОБА ГЕТЬМАНЩИНИ У ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ С. РУДАНСЬКОГО 42	
2.1. Репрезентація діяння Івана Мазепи в поемі С. Руданського.....	45
2.2. Своєрідність композиції поеми «Іван Скоропада».....	55
РОЗДІЛ 3. СПІВВІДНОШЕННЯ ХУДОЖНІХ ВЕРСІЙ ТА ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЙ В ПОЕМАХ С. РУДАНСЬКОГО 59	
3.1. Інтерпретація козацької епохи в поемі «Павло Полуботок».....	67
3.2. Інтерпретація подій в Україні в поемі С. Руданського «Павло Апостол».....	67
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77

ВСТУП

Переосмислення художньої інтерпретації історичних подій, моделювання в художніх текстах найяскравіших постатей, політичної та духовної сфери діяння пращурів набуває нині особливого розвитку. Науковці все частіше звертають увагу на історичне в художній спадщині митців. Проте недостатньо вивченою залишається історичні поеми Стапана Руданського, визначного українського поета. Його творчий спадок був майже не знаний сучасникам, за винятком кількох віршів, не побачила світ жодна збірка, хоч він і підготував три рукописи. Лише через кілька років після того, як його не стало, почали друкувати його твори і з'явилися перші критичні студії про них. Започаткувала цей процес Олена Пчілка, видавши в Києві збірку поезій під назвою С. Руданський «Співомовки», вмістивши в ній передмову: «Прислів'я од видавця». Згодом з'являються критичні студії про поета А. Кримського, І. Франка та М. Левченка й інших дослідників. У кінці XIX – на початку XX ст. коло дослідників творчості С. Руданського почало розширюватися, однак увага зводилась до розгляду творів антикріпосницької та соціальної тематики, здебільшого зосереджувалася на сатирично-гумористичних віршах – співомовках. Хоча цим терміном поет означав усі свої твори, і ліричні, і сатиричні, керуючись перекладом з грецької мови (співомовки – співи, пісні). Доказом цього є укладені С. Руданським два його рукописні збірники – «Співомовки козака Вінка» (Степан, Стефанос з грецької) та третій – «Співомовки Вінка Руданського». До цих рукописів він включив усі свої твори, написані з 1851 по 1860 роки.

Історико-літературні дослідження доводять, що XIX ст. ознаменоване зміною світовідчуття та свідомості нації, пожвавленням відображення історичних подій і осіб як у прозових, так і в поетичних творах. В українській літературі цього періоду постають нові теми й проблеми,

урізноманітнюються художні напрями, розширюється генеалогія жанрів. Подальшого розвитку набувають жанри соціально-громадянської, філософської, інтимної, пейзажної, пісенної лірики, ліро-епіки (балади, легенди, байки, притчі, казки), особливо поеми (соціально-побутова, історична, історико-романтична, лірико-філософська). Літературний процес другої половини ХІХ ст. розвивається з реалістичним усвідомленням етнонаціональних та культурних традицій народу, на перший план висувається образ України в ретроспективній характеристиці, всебічний розгляд історичних фактів, реалій та постатей. Часопросторові виміри не обмежуються, широта хронотопів віднесена за рамки позаминулих століть.

Звертаючись до славного минулого, до незвичайних історичних подій і постатей, українські поети Т. Шевченко, Є. Гребінка, П. Куліш, С. Руданський хотіли збудити в сучасниках енергію боротьби за волю рідної землі, бо найтяжчим видовищем для них було бачити, що співвітчизники примирилися з поневоленням. Відштовхуючись від історично зафіксованих фактів, подій, персонажів, вони перетворювали їх у дусі своєї системи, пам'ятаючи, що мова Хмельницького, Пушкаря, Дорошенка, Палія, Наливайка повинна передати нащадкам славу цих великих людей України.

Поетична спадщина С. Руданського значна за своїм обсягом, різноманітна за змістом і формою. Вона охоплює понад два десятиліття (50 - 70-ті роки) і поділяється на три періоди: кам'янець-подільський, петербурзький і ялтинський. Творчий розквіт припадає на другий період, коли чітко визначились усі особливості його мистецького обдарування. Перші спроби оригінальної творчості Руданського з'явилися на початку 50-х років. Він почав з балад і романсів. Способи розробки тем, сюжетів і образів у баладах поета різні, але майже всі вони народнопоетичного походження.

Щодо історичних пісень і співомовок С. Руданського, то вони не «стільки відбили конкретні історичні події чи відтворили постаті історичних осіб, скільки були піснями-узагальненнями, що закономірно, зважаючи на

хронологічне дистанціювання та часову віддаленість подій» [49, с. 14]. Акцент у цих творах робився переважно на презентацію збірного образу батьківщини.

С. Руданський виявив себе справжнім майстром в усіх створених ним жанрах та їхніх різновидах – і в ліриці (громадській та інтимній), і в баладах, байках, не кажучи вже про гумор та сатиру. Окреме місце серед його творів займають історичні поеми, написані ним під час навчання в Петербурзькій медико-хірургічній академії. До нас дійшли шість: «Мазепа, гетьман український», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Вельямін», «Павло Апостол» і «Мініх». Однак, якщо лірика, балади і сатирико-гумористика та переклади С. Руданського й були об'єктом дослідження ряду критиків (В. Герасименка, П. Колесника, І. Пільгука, Ю. Цекова), то його «історичні поеми (якщо не брати до уваги перших побіжних суджень про них не зовсім прихильних і дещо суб'єктивних у радянську добу, окремих зауважень, витриманих у дусі комуністичних ідеологічних канонів), лишилися поза увагою критики» [4, с. 48].

Вивчали поеми С. Руданського такі дослідники, як М. Вишняк, К. Пирогова, проте не всі аспекти, визначені нами були розглянуті. Наприклад, К. Пирогова в статті «Інтерпретація історичних постатей у поемі С. Руданського «Павло Полуботок» більше акцентує на часах козаччини, елементах домислу й вимислу при творенні образів [32]. М. Вишняк у дослідженні «Історичні поеми С. Руданського: жанрово-композиційна своєрідність і художня інтерпретація гетьманщини та її героїв» доводить: «С. Руданський, пишучи свої поеми, спирався і на відображення гетьманських часів та їхніх героїв у народній творчості – в українських народних піснях, думах, легендах і переказах. Усе це дало змогу поетові створити своєрідні художньо-життєві образи героїв поем, близьких з одного боку до історичної достовірності, а з іншого – позначених поглядом на ці події українського народу [4, с. 49].

Метою дослідження є розгляд специфіки художнього моделювання жанру історичної поеми у творчості С. Руданського, інтерпретації ним визначних постатей України.

У відповідності з поставленою метою визначені такі **завдання**:

- охарактеризувати сучасний стан і проблеми вивчення доробку С. Руданського;
- висвітлити взаємодію історичних реалій і художніх версій в поемах С. Руданського;
- проаналізувати сюжетно-композиційну організацію поетичних форм поем С. Руданського;
- розглянути інтерпретацію історичних постатей, окреслити їхні образні аспекти.

Об'єкт дослідження складає історичні поеми С. Руданського «Мазепа, гетьман український», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Павло Апостол».

Предмет дослідження – вияв художньо-стильових особливостей історичних поем С. Руданського.

У процесі реалізації завдань застосовувалися такі літературознавчі **методи дослідження**: культурно-історичний, постколоніальний, історико-функціональний, типологічний, психоаналітичний, рецептивний, структурно-описовий.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено спробу літературознавчого аналізу жанрово-композиційної своєрідності поем С. Руданського «Мазепа, гетьман український», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Павло Апостол», розглянуто інтерпретацію образів історичних постатей, які формують національну свідомість, ціннісні орієнтири української спільноти.

Практичне значення дослідження. Матеріал дипломної роботи може бути використаний у лекційних курсах з історії української літератури, під

час читання вибіркових дисциплін у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю, під час підготовки до проведення уроків з української літератури у загальноосвітній школі. Результати дослідження можуть бути використані при вивченні літературного процесу II половини XIX століття, написанні курсових робіт, під час викладання української літератури в середніх загальноосвітніх і спеціальних школах та вивченні творчості Степана Руданського.

Апробація результатів дослідження відбулася на звітній конференції студентів і магістрантів у 2018-2019 навчальному році за результатами науково-дослідної роботи у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, 3-х розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи становить 80 сторінок, список використаних джерел налічує 53 позиції.

ВИСНОВКИ

Творчий спадок Степана Руданського був майже не знаний сучасникам, оскільки за життя поета його твори, за винятком кількох віршів, не публікувалися, не побачила світ жодна збірка, хоч він і підготував три рукописи. Лишаються не вивченими і його поеми про Гетьманщину, засновані на традиціях героїчного епосу – народних дум та історичних пісень, трансформації міфологічних реліктів, козацьких літописів та історичних реалій.

Вивченням творчості С. Руданського займалися В. Герасименко, П. Колесник, І. Пільгук, Ю. Цеков, а історичні поеми «Мазепа, гетьман український», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Вельямін», «Павло Апостол» і «Мініх» були об'єктом вивчення тільки М. Вишняка, О. Пирогової. У поемах відчутна авторська позиція щодо зображених у них подій і героїв, не байдужість, а вболівання як патріота за долю України і її народу. Поет глибоко переживає за втрату гетьманського самоврядування, спричиненого порушеннями царською владою Переяславських угод.

Досліджувані нами поеми С. Руданського є історичними, глибоко психологічними, часто увага зосереджена на внутрішніх душевних конфліктах головних героїв – Мазепи, Івана Скоропади, Павла Полуботка, Вельяміна, Мініха, Апостола, які уособлюють сконцентровану концептуальність дій і помислів.

Встановлено, що С. Руданський у своїх поемах вдумливо й критично осмислив історичну літературу, врахував фольклорні й художні перекази про добу Гетьманщини. Тому він зосередив увагу на діях і вчинках історичних персон, спрямованих на поліпшення політичного та соціального устрою в Україні. Поет не малював детальних портретів, розлогих зображень історичних осіб, але ретроспективно подав майстерний відбір

загальноісторичних подій у співвіднесеності з індивідуальною оцінкою окремих персонажів та потрактував історичні конфлікти. Поєми «Мазепа, гетьман український» та «Іван Скоропада» в радянських виданнях не друкувалися, а весь цикл у дослідженнях не аналізувався. Не маємо й ми можливості це зробити, зважаючи на обсяг статті. Лише підкреслимо, що Руданський у своєму циклі, зокрема в поемі «Мазепа...» першим серед письменників, і то не лише українських, наголосив саме на державницькій позиції Мазепи, на ідеї соборності незалежної України.

Поет не спокусився, як багато його європейських та російських попередників (про Мазепу сьогодні налічується 67 творів у світовій літературі), вивести на перший план незвичайну любовну колізію (старий гетьман і молоденька Кочубеївна), а виступив як патріот, з чітким усвідомленням історичної ролі акції українського гетьмана.

Як бачимо, Руданський – не побутовий гуморист. Він торкався гострих політичних питань у творах різних жанрів – патріотичних віршах-«піснях», поемах, «лірникових думах», «приказках» тощо. А сміхова тематична панорама його «приказок» є віддзеркаленням багатого фольклорно-анекдотичного українського репертуару, неперевершеним інтерпретатором якого він і був. Проте Руданський – поет і глибоко драматичного, навіть трагічного звучання, поет національного болю. Ці дві гілки світовідчуття українців поєдналися в ньому.

Поєми С. Руданського історичні, тому ми як провідну жанрову своєрідність виділили співвідношення художніх версій та історичних реалій у творах; репрезентацію буття діянь Івана Мазепи в поемі «Мазепа, гетьман український»; інтерпретацію подій в Україні в поемі С. Руданського «Павло Апостол» та інші аспекти.

Композиційно поєми С. Руданського подібні, діляться на частини, виклад подій хронологічний, згідно діянь героїв, які є прототипами

історичних осіб. У поемах багато ліричних відступів, поданих як спогади героїв та роздуми автора.

І позитивні, і негативні образи поем найбільше розкриваються чи саморозвиваються в діалогах і монологів, наявних у кожній поемі. Помітне і широке використання С. Руданським у розглянутих творах для більш виразної характеристики своїх героїв засобів української народної творчості (чисельні народні думи, перекази та історичні пісні).

Отже, історичні поеми С. Руданського попри їхню художньо-естетичну цінність з огляду на порушені в них проблеми лишаються актуальними й для сучасної України, перед якою нині постали нові випробування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркас М. Історія України-Русі. Київ : Вища школа, 1991. 456 с.
2. Бердяев Н. А. Смысл истории. Москва : Мысль, 1990. 175 с.
3. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: Підручник. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
4. Вишняк М. Історичні поеми С. Руданського: Жанрово-композиційна своєрідність і художня інтерпретація гетьманщини та її героїв / М. Вишняк. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2015. № 1. С. 43-53.
5. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти. 2-ге вид. стереотипне. Київ : Либідь, 2005. 488 с.
6. Герасименко В. Степан Руданський. Життя і творчість. Київ : Наукова думка, 1985. 179 с.
7. Гнатюк М. Українська поема першої половини ХІХ ст. Проблеми розвитку жанру. Київ : Вища школа, 1975. 168 с.
8. Голомб Л. Із спостережень над українською поезією ХІХ-ХХ ст.: [зб. статей]. Ужгород : Гражда, 2005. 380 с.
9. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т.– 12-ти кн. Київ : Наукова думка. Т.7: До року 1625. 1997. 1631 с.
10. Грушевский М. Очерк истории украинского народа. Київ : Либидь, 1990. 398 с.
11. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ : Феміна, 1995. 686 с.
12. Загул Д. Підручник з теорії поезії. Київ : Спілка, 1923. 143 с.
13. Ільницький М. У вимірах часу: Літературно-критичні статті. Київ : Дніпро, 1988. 275 с.

14. Історія українського козацтва: Нариси: в 2 т. / [редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін]. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. Т. 1. 2007. 799 с.; Т. 2. 2007. 724 с.
15. Історія української літератури ХІХ ст. (70-90-ті р.): Підручник для вузів: в 2 кн. / [за ред. Гнідан. О. Д.] – К. : Вища школа. Кн.1. 2002. 576 с.
16. Історія української літератури ХІХ ст.: в 3 кн. / [за ред. М. Яценка]. Київ : Либідь. Кн. 3. 1995. 368 с.
17. Кейда Ф. Відлуння далекої доби: Гайдамаччина в українській літературі. Київ : Логос, 2000. 520 с.
18. Киричок П. Слово до читача. *Руданський С. Вибране*. Сімферополь : Таврія, 2002. С. 3–32.
19. Куліненко Ю. Українське козацтво як фактор формування української нації / Ю. А. Куліненко. Наука. Релігія. Суспільство. 2004. № 1. С.16–23.
20. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
21. Леп'явко С. Українське козацтво на державній службі (початковий період). *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 57–62.
22. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 608 с. (Енциклопедія ерудита).
23. Літературознавча енциклопедія: в 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 2007. 608 с.; Т. 2. 2007. 624 с.
24. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 1997. 752 с.
25. Марко В. Діалектика жанротворення: Теоретичні аспекти. *Роди і жанри літератури: [зб. наук. праць]*. Одеса : Астропринт, 1997. С.6–8.
26. Мельничук Б. Випробування істиною: Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення). Київ : Академія, 1996. 272 с.

27. Наливайко Д. Козацька християнська республіка (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках). Київ : Дніпро, 1992. 495 с.
28. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. Київ : Вид-во «Києво-Могилянська академія», 2006. 347 с.
29. Народна пам'ять про козацтво. Запоріжжя : Інтербук-Зап. центр, 1991. 160 с.
30. Павличко С. Теорія літератури. Київ : Основи, 2002. 679 с.
31. Пахаренко В. Нарис української поетики: (до нових підходів у вивченні літератури). *Додаток до газети «Українська мова та література»*, 1997. 80 с.
32. Пирогова К. Інтерпретація історичних постатей у поемі С. Руданського «Павло Полуботок». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2007. № 1. С. 132–136.
33. Пирогова К. Особливості моделювання козацького світу в українській поезії початку ХХ століття. *Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць*. Вип.26 / Редкол.: М.Х. Гуменний (відп. ред.) та ін. Київ : Акцент, 2007. С. 654–661.
34. Попович М. Національна культура і культура нації. Київ : Знання, 1991. 64 с.
35. Приходько І. Українська література ХІХ – початку ХХ ст. у новому осмисленні: Для тих, хто хоче знати більше: Навчально-методичний посібник. Львів : Світ, 2006. 200 с.
36. Руданський С. Твори: в 3 т. Київ : Наукова думка, 1972. Т.1: Пісні. Приказки. Байки. Небилиці. Співи. 1972. 547 с.
37. Руданський С. Історичні поеми. Київ : Наукова думка, 1978. 139 с.
38. Руданський С. Усі твори в одному томі. Київ-Ірпінь : Перун, 2005. 520 с.
39. Сивокінь Г. У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій. Київ : Фенікс, 2006. 304 с.

40. Сиротюк М. Український історичний роман. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1962. 396 с.
41. Тараненко О. Факт і вимисел у літературі. *Радянське літературознавство*. 1981. № 2. С. 66–76.
42. Тарасова О. Еволюція художньої рецепції образу гетьмана Івана Мазепи в українській літературі XVII-XX ст.: дис... канд. філолог. наук. 10.01.01. Київ, 2001. 188 с.
43. Тимофеев Л. Основы теории литературы. Москва : Просвещение, 1976. 548 с.
44. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства (2-е вид., випр. і доповн.). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.
45. Томашевский Б. Теория литературы: Поэтика. Москва : Аспект Пресс, 1996. 334 с.
46. Українське козацтво: Мала енциклопедія. Київ : Генеза; Запоріжжя : Прем'єр, 2002. 1568 с.
47. Франко І. До студій над Ст. Руданським. *Франко І. Зібрання творів*: в 50 т. Київ : Наукова думка, Т. 28. 1980. С. 219–220.
48. Франко. І. Зібрання творів: в 50 т. Київ : Наукова думка, 1980-1990.
49. Цеков Ю. Степан Руданський: Нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1983. 174 с.
50. Чижевський Д. Історія української літератури. Київ : Академія, 2003. 568 с.
51. Шевченко В. Українська історична поема XIX – початку XX ст.: концепція історизму, жанрова специфіка, шляхи розвитку: автор. Дис... доктора філол. наук 10.01. Київ, 1997. 54 с.
52. Юриняк А. Літературні жанри малої форми. Київ : Смолоскип, 1996. 131 с.
53. Яворницький Д. Вольності запорізьких козаків. Дніпропетровськ : Січ, 2002. 360 с.